

XANDON PISTANING SH-8 EKOSHAKLI

Eshankulov Bobomurod Inayatovich

O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti laboratoriya mudiri, q.x.f.d., katta ilmiy xodim

ORCID: 0009-0005-2634-5319

Xujayev Otabek Temirovich

O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti laboratoriya mudiri, q.x.f.n., katta ilmiy xodim

ORCID: 009-003-0960-422X

Yangibayeva Inobat Zaripbayevna

O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti katta ilmiy xodimi, q.x.f.f.d.

ORCID: 0009-0002-2908-049X

Annotatsiya. Ushbu maqolada qurg'ochilikka chidamli, hosildorlik darajasi baland bo'lgan xandon pistaning Sh-8 ekoshakli haqida ma'lumotlar keltirilgan. Yong'og'ining ochiqlik darajasi yuqori bo'lib, iqlim sharoitlariga qarab 100% gacha ko'tariladi. Bu uning yuqori sifatli belgilaridan biridir.

Kalit so'zlar: xandon pista, shakl, nav, urug'chi, hosil, mualliflik huquqi, seleksiya.

Аннотация. В статье представлена информация о засухоустойчивом, высокоурожайном экоформе фисташки настоящего Sh-8. Степень раскрытия орехов высокая, достигающая в зависимости от климатических условий до 100%, что является одним из её высококачественных признаков.

Ключевые слова: фисташка, форма, сорт, семенное дерево, урожай, авторское право, селекция.

Abstract. The article presents information about the drought-resistant, high-yielding eco-form of the real Sh-8 pistachio. The degree of nut opening is high, reaching up to 100% depending on climatic conditions, which is one of its high-quality features.

Keywords: pistachio, form, variety, seed tree, yield, copyright, breeding.

Kirish. Aholi o'rtasida xandon pistaga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda. bunga pistazorlarning maydoni yildan-yilga oshib borayotganidan bilishimiz mumkin. Pista yetishtirishni yangidan boshlagan qiziquvchi havaskor bog'bonlar oldida ikki xil tanlov turibdi, bu xorijiy – asosan, yirik Eron navlari urug'laridan o'stirilgan ko'chatlar orqali yoki mahalliy pista nav va ekoshakllari orqali barpo etish. Bunday tanlov bo'lishiga asosiy sabab yong'oqmevasi yirik bozorboq xorijiy navlar va nisbatan kichikroq mahalliy shirin ekoshakllar deb tushunilgan. Xalq orasida "mahalliy pista yong'oqmevasi kichkina bo'lsada xorijnikidan shirin" degan baho berilgan.

O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti olimlari aynan mahalliy xandon pistalarning shirin ta'mli va kattaligi bo'yicha Eron navlaridan qolishmaydigan navlarni yaratish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar o'tkazdilar. 2020 yilda xandon pistaning o'n ikkita urug'chi va bitta changchi navi seleksiya qilindi va mualliflik huquqi bo'yicha patentlandi. Bu ishlarni davomi sifatida yana bir nechta navlar ustida ilmiy tadqiqotlar o'tkazilmoqda [1; 3; 5].

Materiallar va uslublar. Xandon pistaning xorijiy navlarining fenologiyasi va mevalarini baholash G.M.Chernova, G.Olexnovich [4] va A.Hadj-Hassan [6] bo'yicha, taksatsion ko'rsatkichlarini aniqlashda M.Qalandarov [2] tavsiya etgan uslublardan, foydalanib daraxtning yoshi, bo'yi, tana diametri, tana holati, shox-shabbasining o'lchami aniqlandi.

Natijalar va munozara. Xandon pistaning Sh-8 ekoshakli urug'chi daraxt - tez o'suvchi va tik, keng va o'rtacha qalinlikda shox-shabbaga ega. Daraxtning o'rtacha bo'yi – 4,0 m, tana diametri -20 sm, shox-shabbasining diametri – 7,0 m gacha yetadi.

Barglari to'q yashil rangda, piramidal-tuxumsimon shaklda, uchki qismi to'mtoq. Barg chiqarishi juda erta va erta muddatga to'g'ri keladi.

Urug'chi gullari piramidal-tuxumsimon bo'lib, och qo'ng'ir rangda. Juda erta va erta muddatda gullaydi.

Daraxti

Urug'chi guli

Bargi

Yong'oqmeva hosili

Yong'og'i

Meva eti tuxumsimon shakl, ammo uchli, yetilganda eti danagidan ajralmaydi, uchki qismi qizil, so‘ngra kamroq pushti, qolgan uchdan ikki qismi sarg‘ish rangda.

Mevaning yetilishi juda erta va erta hisoblanadi va iqlim sharoitidan kelib chiqib iyul oyining ikkinchi-uchinchi va avgust oyining birinchi o‘n kunligiga to‘g‘ri keladi.

100 dona urug‘ og‘irligi 103,3 g, hajmi 20,0x12,0x12,0 mm, tuxumsimon shaklda bo‘lib uchi o‘tkir tumshuqchaga ega.

Danakning ochiqlik darajasi yuqori bo‘lib, iqlim sharoitlariga qarab 100% gacha ko‘tariladi. Ochiqlik danakning ikki tomonidan asosigacha boradi. Po‘chog‘ining rangi bir xil, qaymoq rangda.

Mag‘zi arg‘uvon-pista tusli, o‘rtacha vazni 1,0 g, danak umumiy vaznining 49,3% ini tashkil etadi. Mag‘zi juda shirin.

Payvand qilingandan so‘ng 4-5 yili hosilga kiradi. Hosil berishi barqaror, iqlim sharoitidan (yillik yog‘in miqdori asosiy ahamiyatga

ega) kelib chiqib har yili hosil beradi. 8x8 m sxemada ekilganda 1 ga da hosildorlik 18 sentnerdan yuqorini tashkil qiladi.

Zamburug‘li kasalliklar va meva zararlanishiga, qurg‘oqchilik va yozda haroratning o‘ta keskin ko‘tarilib ketishiga chidamli.

Namlik bilan kam va o‘rtacha ta‘minlangan lalmi yoki qo‘shimcha sug‘orish imkoniyatiga ega yerlarda ekish tavsiya qilinadi.

Ushbu xandon pistaning Sh-8 ekoshakliga “Asal” deb nom berildi.

Xulosa va tavsiyalar. Xandon pistaning Sh-8 ekoshakli o‘zining hosildorligi, hosilli yillarning ko‘p bo‘lishi, yong‘oqmevasining yirikligi, xushta‘mligi bilan istiqbolli ekanligi qayd etildi. Ushbu ekoshaklni nafaqat qurg‘oqchil maydonlarda o‘stirish, balki sug‘oriladigan maydonlarda ham o‘stirib sinovdan o‘tkazish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Ёкубов Н.Н. Холмуротов М.З., Эшанкулов Б.И. Особенности фенологических фаз вегетативно размноженных перспективных сортов и форм фисташки настоящей. Труды по интродукции и акклиматизации растений. ISBN 978-5-6047339-1-2. 272-275. 2021. С. 272-275.
2. Qalandarov M.M. Daraxtzorlarda ilmiy tadqiqot ishlarida taksatsiyaga oid o‘lchashlar va hisoblash usullari // “O‘zbekiston agrar fani xabarnomasi” jurnali. – Toshkent, 2022. – № 4. – 138-146 b.
3. Лаптева Р.А. Эшанкулов Б.И., Худайназарова Н.Х. Иранские сорта фисташки настоящей. Труды по интродукции и акклиматизации растений. ISBN 978-5-6047339-1-2. 2021. С. 297-299.
4. Чернова Г.М., Олехнович Г.С. Методика комплексной оценки сортов и перспективных форм фисташки по хозяйственно-биологическим признакам // Биоэкология орехоплодовых лесов и геодинамика в Южном Кыргызстане. ЮОНАН Кырг. Респ. – Джалал-Абад, 1998. – С. 53–61.
5. Eshankulov B.I., Xudaynazarova N.X. O‘zbekistonda xandon pistaning (*Pistacia vera* L.) xorijiy navlarini o‘tib rivojlanishini baholash va yetishtirish texnologiyasi. Toshkent. “Fan ziyosi” nashriyoti. 2025. 4 b.
6. Hadj-Hassan A. Characters of most important Syrian pistachio female varieties widely cultivated in Aleppo. – Damascus, Syria: ACSAD, 1988. – P. 25.